

Інноваційна діяльність майбутніх учителів як педагогічна проблема

У статті проаналізовані та систематизовані основні підходи до розуміння сутності інноваційної педагогічної діяльності, виділені питання змісту підготовки майбутніх учителів до неї.

The main approaches to the understanding of the essence of the innovative pedagogical activity were analyzed and systematized. The content of the future teachers training to the innovative activity was defined.

Сьогодні в системі вищої освіти відбувається ряд перетворень, спрямованих на формування творчої особистості педагога, готового до вдосконалення педагогічної діяльності, проектування та використання нових педагогічних технологій. Основним змістом діяльності вищого навчального закладу поступово стає комплексне вдосконалення професійної майстерності педагогів через опанування інноваційними і дослідно-експериментальними видами діяльності.

Проблеми педагогічної інноватики, сутність та структура інноваційної педагогічної діяльності висвітлюються в працях українських та зарубіжних педагогів і психологів (І.М.Дичківська, І.М.Богданова, Л.І.Даниленко, В.А.Сластьонін, Л.С.Подимова, К.Ангеловські, О.А.Дубасенюк, К.І.Бондарева, О.Г.Козлова, О.В.Попова, М.А.Меладзе та ін.). Розвитку інноваційних процесів в освіті, впровадженню інноваційних технологій, підвищенню ефективності інноваційної діяльності присвячені роботи М.В.Кларіна, Д.С.Мазохи, В.В.Докучаєвої, В.Я.Ляудис. Підготовка педагога до інноваційної діяльності є предметом дослідження таких науковців як Н.І.Клокар, В.А.Сластьоніна, О.І.Шапран, Т.М.Демиденко, І.В.Гавриш, Л.О.Петриченко, О.М.Коберника, Л.А.Машкіної та ін.).

Проте аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що хоча проблематика інноваційної педагогічної діяльності стала предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, у сучасній педагогічній теорії існують розбіжності щодо трактування даного поняття. В свою чергу це веде до розходження наукових підходів щодо визначення змісту, форм, методів підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності.

Тому метою нашої статті є аналіз та систематизація наукових підходів щодо сутності інноваційної педагогічної діяльності, виділення питань змісту підготовки майбутніх учителів, які потребують теоретичного аналізу та практичної розробки.

Для розуміння сутності інноваційної педагогічної діяльності вважаємо за доцільне розглянути такі поняття як «діяльність», «педагогічна діяльність», «інновація», «педагогічна творчість», «передовий педагогічний досвід».

Категорія діяльності розглядається міждисциплінарно, аналізується з різних позицій не тільки педагогами, а й філософами, психологами, соціологами. Питання з теорії діяльності висвітлити в своїх працях такі філософи як Г.Гегель, К.Маркс, Л.Фейербах, Е.Юдін та ін. В їх працях розглянуто філософський зміст поняття «діяльність», що є світоглядно-методологічною базою для її розуміння педагогами та психологами. В філософському словнику діяльність тлумачиться як «форма активності, що характеризує здатність людини чи пов'язаних з нею систем бути цілеспрямованою причиною змін зовнішнього світу, самої людини» [1]. Отже, категорія діяльності визначає характер взаємодії між суб'єктом та об'єктом.

В психології поняття діяльності розглядалось такими вченими як О.Леонтьєв, С.Рубінштейн, К.Абульханова-Славська, Д.Єльконін та ін. З позиції психології ця категорія є формою цілеспрямованої, активної взаємодії особистості з оточуючим середовищем, яка визначається потребою, що викликала цю взаємодію (С.Рубінштейн). Діяльність також трактується як суб'єктивна, вмотивована, усвідомлена та цілеспрямована (К.Абульханова - Славська, О.Леонтьєв, В.Семиченко та ін.).

У сучасній психології робиться акцент на суб'єктивному характері діяльності, аналізується розвиток особистості у діяльності та спілкуванні.

За О.М.Леонтьєвим у діяльності відбувається перехід об'єкта в його суб'єктивну форму, а також перехід діяльності в її об'єктивні результати. Діяльність виступає як процес, в якому реалізуються взаємні переходи між полюсами «суб'єкт-об'єкт» [2, с.81].

Важливе значення для розуміння суб'єктивного характеру діяльності має положення С.Л.Рубінштейна про те, що «діяльність виражає ставлення людини до дійсності, у якій реально виявляються властивості особистості, що мають комплексний характер» [3, с.147].

Отже, цілеспрямована діяльність властива тільки людині, яка доцільно перетворює навколишню дійсність, є формою активного ставлення людини до навколишнього середовища. Змінюючи його, людина змінює й саму себе, стає активним суб'єктом свого розвитку.

У педагогічній літературі діяльність тлумачиться як структурний елемент навчально-виховного процесу, пов'язаний з діяльністю учнів (І.Підласий, І.Зязюн, Н.Кузьміна та ін.), розглядається як творча діяльність, спрямована на всебічний розвиток особистості учня (Загвязинський, В.Кан-Калик, М.Поташник та ін.).

Розуміння терміну «педагогічна діяльність» І.Зязюном перекликається з психологічним аналізом суб'єктивної характеристики педагогічної діяльності. Науковець виділяє спрямованість педагогічної роботи на взаємодію з учнями, змістом якої є керівництво роботою учнів та допомога у навчанні та розвитку особистості [4].

Педагогічна діяльність здійснюється індивідуально за певними етапами. У психолого-педагогічних дослідженнях виділяють різні рівні здійснення індивідуальної педагогічної діяльності. Ю.Бабанський, І.Харламов пропонують лінійну схему професійного зростання, коли кожний наступний рівень включає в себе попередній (учитель-професіонал, учитель-новатор, учитель-дослідник). Але, думку деяких дослідників (Т.Демиденко[5], Л.Петриченко [6] та ін.), точку зору яких ми поділяєм, така схема не відтворює повноцінну динаміку розвитку індивідуальної педагогічної діяльності. Випускник вузу, працюючи лише перший чи другий рік, вже використовує у своїй роботі власні ідеї, творчі, неординарні способи розв'язання педагогічних задач.

Тому більш вдалим вважається варіант Н.Кузьміної [7], де вона виділяє п'ять рівнів педагогічної діяльності. У її схемі перехід на вищий рівень зумовлюється опануванням і розширенням змісту проєктувальних та конструктивних умінь: репродуктивний рівень (мінімальний), адаптивний (низький), локально-моделюючий (середній), системно-моделюючий навчальну діяльність (високий), системно-моделюючий навчальну та виховну діяльність (найвищий).

У педагогічній діяльності існує постійна спрямованість свідомості на визначення педагогічної задачі та усвідомлення можливих труднощів у співвідношенні до своїх можливостей та необхідності досягнення певного результату.

Базовим компонентом створення нового як цілісного феномену є інновація.

Слово «інновація» має латинські корені (лат. *innovatio* – оновлення, зміна). Воно означає введення новизни, чогось нового (нової думки, ідеї). Вперше поняття «інновація» було вжито в культурології та лінгвістиці для позначення процесу переходу елементів однієї культури в іншу і набуття при цьому нових якостей.

У педагогічній літературі немає одностайного розуміння поняття «інновація». Існують різні погляди щодо його тлумачення. «Інновація» розглядається як:

— комплексний цілеспрямований процес створення розповсюдження та використання нового, метою якого є задоволення потреб й інтересів людей новими засобами, що веде до повних якісних змін системи і способів забезпечення її ефективності, стабільності та життєздатності (В.А.Сластьонін, Л.С.Подимова, М.В. Кларін);

— перехід певної системи з одного життєвого циклу в інший, що вносить нові стабільні елементи в середовище впровадження (А.І.Пригожин);

— зміст можливих змін педагогічної дійсності, які ведуть до невідомого раніше стану, результату, виникненню нових педагогічних технологій, методів, форм, що розвиває теорію та практику навчання і виховання (Н.Р.Юсуфбекова, Л.І.Даниленко);

— ідеї, процеси, засоби, результати, взяті в єдності якісного вдосконалення педагогічної системи (Підласий І.П., Підласий А.І.);

— особлива організація діяльності і мислення, що спрямована на втілення нововведення в освітній простір, або процес створення, засвоєння, впровадження нового в освіті (І.М.Богданова);

— новий підхід, створення якісно нового, використання відомого в інших цілях (І.М.Дичківська, Г.О.Сиротенко);

— нововведення в педагогічних системах та процеси, що їх супроводжують, спрямовані на одержання стійких позитивних результатів, що визначають прогресивний напрям розвитку як педагогічних систем в цілому так і їх окремих компонентів (Т.М.Демиденко, О.І.Шапран).

Отже, одні дослідники педагогічних інновацій вважають інновацію лише те нове, що несе за собою суттєві зміни у педагогічній системі, інші переконані, що до інновацій можна віднести й вже відомі вдосконалені ідеї. З твердженням перших не можна повністю погодитись з огляду на те, що інновації вносяться в педагогічну систему не заради новизни, а для її досконалого розвитку і функціонування. Потрібно брати до уваги і те, що більшість нових ідей ґрунтується на старих, вже добре відомих. Тому така новизна є певною мірою відносною. Згідно з одним із законів перебігу інноваційних педагогічних процесів (закон циклічного повторення, зворотності педагогічних інновацій) в освітній системі є випадки відродження певних нововведень за нових умов. На наш погляд найбільш правильною є позиція В.Кан-Калика, М.Нікандрова, які стверджують, що більшість інновацій виступають адаптацією ідей, теорій, технологій до певної системи освіти чи країни [8].

Виходячи з аналізу поняття «інновація» більшість науковців розглядають останню як процес і як результат (В.А.Сластьонін, Л.С.Подимова, І.М.Богданова, І.П.Підласий та ін.). Як процес інновація передбачає зміну стану системи і відповідну діяльність людини. Як результат – означає процес створення нового («новація»). «Новація» — певний засіб (нові ідеї, методи, методики, технології тощо), «інновація» — ширше за змістом поняття, яке означає процес, предметом якого виступають новації.

Проаналізувавши різні підходи вчених до визначення поняття «інновація» найбільш точними вважаємо визначення І.П.Підласого та Т.М.Демиденко, що включають інноваційний продукт, етапи проходження нововведення та його спрямованість на позитивний (прогресивний) кінцевий результат.

Таким чином на основі аналізу педагогічної літератури, досліджень сучасних вітчизняних та зарубіжних учених зокрема, та спираючись на обґрунтування інновації як процесу і результату, під інновацією ми розуміємо цілеспрямований процес створення і поширення новацій, що веде до певних якісних позитивних змін системи і способів забезпечення її життєздатності та конкурентоспроможності.

Аналіз поняття «інноваційна педагогічна діяльність» неможливе без розкриття змісту поняття «педагогічна творчість». Творчість відіграє важливу роль в інноваційній педагогічній діяльності, є її невід'ємною частиною. Без творчого елемента інноваційні процеси просто неможливі. Об'єктом і результатом педагогічної творчості є вихованець, його особистість. Педагогічну творчість розглядають у широкому та вузькому розумінні. У вузькому розумінні педагогічна творчість розглядається як утворення нових педагогічних систем, процесів, педагогічних інновацій. У більш широкому значенні творча діяльність вчителя означає утворення та вирішення будь-яких задач, які постійно виникають в педагогічному процесі. Творчість є необхідною умовою педагогічної діяльності кожного вчителя, його суттєвою характеристикою. Вона присутня у кожному кроці педагога (під час підготовки до занять, у взаємодії з учнями і т.п.). Здатність до творчої діяльності, вміння бачити та оригінально вирішувати педагогічні задачі, швидко орієнтуватись в педагогічних ситуаціях та прогнозувати результати називають педагогічною креативністю.

Педагогічна творчість досліджується рядом психологів та педагогів (В.І.Загвязинський, Я.А.Пономарьов, В.О.Сластьонін, І.А.Зазюн, В.А.Кан-Калик, М.М.Поташник, В.А.Бухвалов, Н.В.Кічук та ін.)

Педагогічна творчість розглядається як осмислення, прийняття і здійснення педагогом ефективних нестандартних рішень у постійно змінених умовах начально-виховного процесу, які обумовлюються об'єктно-суб'єктними відносинами (І.Дичківська, Н.Кічук, В.Кан-Калик та ін.).

В сучасній психолого-педагогічній літературі розмежовують поняття «креативність» і «творчість». Для розуміння творчості використовують процесуально-результативні характеристики, для креативності - суб'єктно-обумовлюючі.

В педагогічній психології творчості була виділена одиниця аналізу творчості – інтелектуальна активність, яка відображає пізнавальні та мотиваційні характеристики

творчої особистості в їх єдності (Д.Б.Богоявленська). Виділяють 3 рівня інтелектуальної активності:

- стимульно-продуктивний (пасивний). Такі люди в своїй діяльності керуються вже знайденим первинним способом дії, вони сприймають все, що приходить ззовні, без ініціативи;

- евристичний рівень. На цьому рівні інтелектуальної активності людина аналізує структуру та зміст своєї діяльності, порівнює окремі задачі, що веде до появи нових засобів вирішення проблеми. Кожна нова закономірність розцінюється як творча знахідка;

- креативний рівень. Для людей з таким рівнем інтелектуальної активності закономірність, яка була знайдена емпірично, стає самостійною ціллю подальшого дослідження. Характерним для розумової діяльності суб'єкта є поглиблений аналіз, який не потребує обов'язкового порівняння декількох ситуацій.

Як вчені з креативним рівнем інтелектуальної активності так і «евристи» мають здатність відкривати та творити нове. Проте особистість евристичного рівня порівнює при цьому декілька однотипних явищ, а вчений креативного рівня виділяє загальну закономірність, виконуючи поглиблений аналіз одиничного факту.

Даний підхід є продуктивним при оцінці ступеня новизни інноваційної діяльності. В психології та педагогіці розрізняють творчі і нетворчі наслідувальні види діяльності. Існує 2 підходи до даної ситуації. Прибічники першого вважають, що творча людина опановує певний вид діяльності без наслідувальних дій. Послідовники ж другого (В.П.Просецький, Н.М.Гнатко та ін.), стверджують, що будь-яка діяльність має в собі елементи наслідування. Справжня творчість проходить у своєму розвитку наступні етапи: наслідування → творче наслідування → наслідувальна творчість → справжня творчість. Проблема співвідношення творчості та наслідування є актуальною для діяльності молодих вчителів. Спочатку їх творча діяльність має наслідувальний характер, поступово переходячи до справжньої творчості.

Для проведення успішної інноваційної діяльності учень та студент повинні виховуватися в дусі творчості, постійного пошуку. Саме під час навчання у вузі складаються найбільш сприятливі умови для розвитку інноваційної поведінки майбутнього педагога. У цей час він переймається проблемами освіти, намагається вирішувати складні педагогічні ситуації, які вимагають особистісного включення. Н.В.Кічук виділила найголовніші умови, що сприяють формуванню творчої особистості майбутнього педагога, серед яких на першому плані мають бути завдання активно-творчого засвоєння знань та умови для виявлення творчої індивідуальності студентів [9].

Але, на жаль, науковці відзначають низький рівень сформованості готовності до інноваційної діяльності у студентів педагогічних вузів та вчителів (І.М.Дичківська, О.М.Коберник, М.В.Кларін, Т.М.Демиденко, І.Д.Бех та ін). Для поліпшення ситуації М.В.Кларін на основі аналізу зарубіжних інноваційних моделей навчання пропонує наступні рекомендації щодо створення творчої атмосфери у процесі навчання:

— допомагати студентам долати внутрішні перепони творчим проявам. Необхідно готувати студентів до творчого пошуку, допомагаючи їм долати труднощі і набувати впевненості у взаємовідносинах з однокурсниками та викладачами;

— постійно знаходитись у процесі мислення над певною проблемою. Навіть якщо у даний момент ми не приділяємо уваги вирішенню якогось питання, наша підсвідомість працює над ним. Різні ідеї з'являються в наших думках, і важливо вчасно їх зафіксувати, щоб пізніше поміркувати, впорядкувати і використовувати;

— навчати студентів роботі з метафорами, порівняння за аналогією, відшукуванню нових зв'язків та асоціацій. Під час вузівського навчання використання метафор дозволяє творчо підходити до вирішення будь-яких завдань;

— проводити так звані «розумові розминки», зміст яких не має зв'язку з майбутньою запланованою діяльністю;

— розвивати уяву, фантазію, творче мислення. Колективно обговорювати ідеї, пропозиції, критично їх переосмислювати;

— спрямовувати тих, хто навчається в їх творчій діяльності, бачити в цьому розвиток власної ініціативи і творчості [10].

Отже творчість є важливою умовою інноваційного процесу та його сутнісною характеристикою.

Важливу роль у здійсненні інноваційної педагогічної діяльності відіграє вивчення педагогічного досвіду. Особливо цікавими для педагогів є такі його різновиди як передовий і новаторський педагогічний досвід.

Передовий педагогічний досвід розглядається як навчально-виховна педагогічна діяльність, у процесі якої використовуються оригінальні методи форми, прийоми, засоби навчання і виховання, нові освітні системи для забезпечення стабільних позитивних результатів у вирішенні педагогічних завдань. Він має ряд ознак:

— актуальність (відповідність важливим на даному етапі проблемам педагогічної діяльності);

— новизна (існування у теорії та практиці раніше не відомих і не використаних знань, форм і методів діяльності);

- результативність (затрата дітьми та вчителем мінімальних сил та часу з досягненням високих результатів);
- стабільність (використання досвіду іншими вчителями на протязі тривалого проміжку часу);
- перспективність (можливість творчого використання досвіду іншими вчителями) [11].

Новаторський педагогічний досвід відрізняється дещо від передового педагогічного досвіду, хоча має з ним і багато спільного. Його визначають як породжену радикально новою педагогічною ідеєю навчально-виховну, організаційно-педагогічну діяльність. Новаторський педагогічний досвід утворюється в результаті творчого пошуку, реалізації оригінальних педагогічних ідей (педагогіка співробітництва, різні авторські методики та програми).

В основу розгляду поняття «інноваційна педагогічна діяльність» нами було покладено аналіз базових термінів «діяльність», «педагогічна діяльність», понять «інновація», «творчість», «педагогічний досвід».

Зміст інноваційної діяльності вчителя розкривається у поетапному здійсненні інноваційного процесу від моменту створення до застосування педагогічних інновацій, масовому використанні у навчально-виховному процесі.

Загалом науковий аналіз проблеми інноваційної педагогічної діяльності дозволяє представити її як багатоаспектну (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Проблема інноваційної педагогічної діяльності в наукових дослідженнях

№ п/п	Сутність інноваційної діяльності	Автори, в роботах яких представлений даний аспект
1.	Інноваційна діяльність як творчий педагогічний процес введення нового в педагогічну практику	І.М.Дичківська, І.М. Богданова, О.Г.Козлова, Н.І.Клокар, Л.О.Петриченко, Г.О.Сиротенко
2.	Інноваційна діяльність як відмова від традиційних нормативів у навчально-виховному процесі	В.О.Сластьонін, Л.С.Подимова, З.Абасов
3.	Інноваційна діяльність як науково-творче дослідження та експеримент	Ю.Г.Максимов, М.А.Меладзе, Л.Г.Чернікова, Т.Б.Волобуєва
4.	Інноваційна діяльність як етапи розвитку	Л.І.Даниленко, Л.С.Гавриленко,

	інноваційних процесів створення, освоєння та розповсюдження нововведень	В.С.Лазарєв, Б.П.Мартиросян
5.	Інноваційна діяльність як комплекс заходів і технологій по забезпеченню інноваційного процесу	А.В.Хуторський, К.В.Макагон

Всі вищезазначені визначення поняття «інноваційна педагогічна діяльність» ґрунтуються на глибокому осмисленні та аналізі сутності та змісту інноваційної педагогічної діяльності та доповнюють одне одного, що визначає складність даного процесу. З огляду на вищенаведений аналіз сутності інноваційної педагогічної діяльності зміст підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності повинен ґрунтуватись на особистісно-зорієнтованому творчому підході та науковій діяльності, включати знання основ педагогічної інноватики та технології реалізації інноваційного процесу. Тому подальшою перспективою нашого дослідження є розробка системи навчально-педагогічних ігор як ефективного засобу підготовки майбутніх учителів до інноваційної діяльності.

Спираючись на аналіз психолого-педагогічної літератури з питань сутності інноваційної педагогічної діяльності, а також домінації творчого компоненту в її структурі, під інноваційною педагогічною діяльністю ми розуміємо педагогічну діяльність, яка ґрунтується на практичному педагогічному досвіді і спрямована на творчий, позитивний розвиток навчально-виховного процесу з метою досягнення якісно нового знання, одержання вищих результатів.

Список використаних джерел

1. Новейший философский словарь (сост. А.А. Грицанов). – М.: Изд. Скакун, 1998. – 896 с.
2. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
3. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб: Питер, 1999. – 720 с.
4. Педагогічна майстерність / За ред.. І.А. Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. –349 с.
5. Демиденко Т.М. Підготовка майбутніх учителів трудового навчання до інноваційної педагогічної діяльності: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 // Черкаський нац. ун-т. – Черкаси, 2004. – 223 с.

6. Петриченко Л.О. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до інноваційної діяльності в позааудиторній роботі. Дис. ... канд.пед.наук: 13.00.04.— Харків, 2007.— 236 с.
7. Кузьмина Н.В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища. – М.: Высшая школа, 1989. – 167 с.
8. Кан-Калик В.А., Никандров Н.Д. Педагогическое творчество. – М.: Педагогика, 1990.—144 с.
9. Кічук Н.В. Формування творчої особистості вчителя. – К. : Либідь, 1991. – 96 с.
10. Кларин М.В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках. – М.: Арена, 1994. – 218 с.
11. Дичківська І.М. Основи педагогічної інноватики: Навчальний посібник. – Рівне: РДГУ, 2001. – 233 с.